

Rättvisa i krisbekämpningen?

Sverige upplever just nu den värsta ekonomiska krisen sedan 1930-talet. Produktionen faller, arbetslösheten stiger och vi är på god väg in i en allvarlig statsfinansiell kris. Krisen har strukturella såväl som konjunkturella sidor. Ett alltför högt kostnadsläge, delvis åtgärdat genom det fallande värdet på kronan, och en hög och ökande arbetslöshet är exempel på mer konjunkturella aspekter. En mycket låg långsiktig tillväxt och ett stort strukturellt budgetunderskott illustrerar dock tydligt att problemen inte enbart är konjunkturella.

Både den gamla och den nya regeringen har vidtagit åtgärder som kan ge betydande effekter i samhällsekonomin. En del av dessa åtgärder är framförallt riktade mot konjunkturella problem, medan strukturella åtgärder har vidtagits i andra fall. Det finns ett antal gemensamma drag i de strukturella åtgärderna. De offentliga utgifterna avses att sänkas, mer konkurrens ska införas i sektorer som är skyddade och graden av internationalisering ökas.

Det går inte att bortse från att vi skapat ett samhälle där familjebakgrundens betydelse för framgång reducerats kraftigt. Få människor lever under direkt misär och hygglig sjuk- och hälsovård finns tillgänglig för alla. Ett sådant samhälle kan givetvis ogillas på ideologiska grunder, men många av oss är säkert överens om att vissa grunddrag i den sk välfärdssta-

ten är värda att behålla. Utgör då krispolitiken ett hot mot denna grundläggande välfärd? Är krispolitiken orättvis?

Huvudskälet till de förändringar vi nu står inför är att överexpansionen av välfärdsstaten påverkar tillväxt och därmed vår levnadsstandard. Det finns visserligen knappast ett enkelt samband mellan offentliga utgifter och ekonomisk tillväxt. Åtgärder som förbättrar hälsa och utbildning genom offentliga satsningar kommer ofta att leda både till en jämnare fördelning och en ökad genomsnittlig levnadsstandard. Ett samhälle där kompetens och ansträngning snarare än familjebakgrund ger framgångar bör också påverka tillväxt och nationalinkomst positivt. Välfärdsstatens introduktion kunde nog därför påverka tillväxten positivt. Vi har dock sannolikt nått en punkt där välfärdssamhället blivit ett hot snarare än en hjälp för en framgångsrik utveckling. Transfereringssystemen är ofta så generösa att skillnaden mellan att arbeta och att motta bidrag blir måttlig. Vi har fått en stor offentlig sektor där marknadssignaler är närmast obefintliga. För stora grupper anställda i privat såväl som offentlig sektor leder en extra ansträngning endast i mycket begränsad grad till löneökning.

Nu vidtas strukturella åtgärder i en period då lågkonjunkturen redan ställer människor inför förändringar som upplevs som skrämmande. Vi bör

dock inte omedelbart acceptera dagstidningarnas och organisationernas tal om orättvisa. Det finns flera skäl till det. För det första fokuseras i den politiska debatten intresset på de legala och rent formella följderna av ekonomisk-politiska åtgärder. I medierna får vi veta hur enskilda grupper och individer drabbas. Detta är emellertid inte en korrekt bild. Den långsiktiga effekten av en åtgärd blir ofta inte alls densamma som de rent omedelbara effekterna. Ta t ex sänkningen av arbetsgivaravgiften. Denna har i debatten framställts som en omfördelning från löntagare till företagare, vilket knappast är riktigt. När anpassningar skett på olika marknader kommer den största delen av sänkningen att tillfalla arbetskraften. Innan löner förändras består vinsten av en högre selsättning än annars skulle blivit fallit, medan lönerna på längre sikt kommer att öka.

För det andra har delar av välfärdssystemet effekter som har mycket lite med rättvisa att göra. Bostadspolitiken är mycket kostsam, men har regressiva snarare än progressiva effekter. Trots att stora grupper av hyresgäster nu skulle få lägre hyror om dessa vore marknadsbestämda fortsätter hyresgästföreningen att bekämpa en sådan förändring. Överhuvudtaget är det vanligt att intresseorganisationer talar om rättvisa, men egentligen avser att slå vakt om sina särintressen. Det finns då en uppenbar fara att politiker överdriver det folkliga motståndet mot förändringar. Det tycks t ex uppenbart att 1980-talets generösa sjukförsäkringar av många människor upplevdes som orättvisa eftersom de som ofta stan-

nade hemma utan att vara sjuka inte förlorade något på detta. Detta kontrasterar mot den indignation som exempelvis TCO uppvisar när försäkringar av sjukförsäkringen har diskuterats.

För det tredje odlas en slags myt om den genomsnittliga löntagarens beroende av transfereringar. Enligt olika intresseorganisationer skulle löntagare få en kraftigt sänkt standard med lägre offentliga utgifter. Detta är inte riktigt. Visserligen skulle de stora löntagargruppernas konsumtionssammansättning med säkerhet förändras men detta behöver inte vara negativt. Konsumtionsutrymmet bestäms av det totala produktionsvärdet och det finns inget överflöd av pengar att fördela från riktigt välbeställda grupper. Däremot finns det en mindre grupp av människor, t ex långtidssjuka, handikappade och socialt utslagna, som har alltför låg produktivitet för att klara sig utan samhällligt stöd. Om solidaritet med dessa grupper hörs emellertid mycket lite i debatten.

För det fjärde kan en del inkomstskillnader helt enkelt bero på individens frivilliga val mellan fritid och arbete. För mig är det svårt att se något orättvist i att den snabbköpskassörska som på sin fritid ökar sin kompetens får högre lön än den som väljer att lägga sin fritid på andra aktiviteter. Lönebildning som leder till att en extra ansträngning belönas kan därför av många upplevas som rättvis.

Vi bör inte tillämpa en snäv definition på rättvisa där den nödvändiga strukturomvandlingen stoppas. Till våren kommer flera test på det svenska samhällets förmåga att klara transformationen till ett välståndsska-

pande samhälle. Ett gäller avtalsrörelsen där LO kräver låglönesatsningar inför den kommande avtalsrörelsen. I förstone verkar det kanske rimligt att det tillgängliga löneutrymmet ska tillfalla låginkomsttagare. Under 1980-talet skedde en decentralisering av lönebildningen. Mycket tyder på att detta påverkade ersättning för humankapital positivt. Om en ökad centralisering av lönebildningen sker kan denna utveckling stoppas.

Ett andra test är om den nödvändiga strukturomvandlingen inom tjänstesektorn och mellan tjänste- och varuproducerande sektorer kan komma till stånd. Traditionellt har svensk ekonomisk politik varit inrik-

tad på att underlätta strukturomvandlingen snarare än att blockera den. Nu har vi en överdimensionerad offentlig sektor. Även från delar av den privata tjänstesektorn måste resurser överföras till andra sektorer. Regleringsystemet har skapat en alltför stor byggsektor där delar av regleringsvinsterna togs ut i form av löner som vida överstiger den i jämförbara sektorer. Det finns en stor fara i att åtgärder vidtas som syftar till att bibehålla arbetskraftens nuvarande sysselsättning. Det är inte en framkomlig väg att producera varor och tjänster ingen vill betala för.

JOHAN TORSTENSSON